

Sidabrės pilies lokalizacija domimasi nuo XIX a. pirmosios pusės. Dauguma tyrinėtojų Sidabrės pilį lokalizuoją dabartiniame Kalnelio kaime, apie 3 km į ŠV nuo Joniškio. Tyrinėjimų apžvalga yra apžvelgta keliuose straipsniuose.¹

Tyrinėtojas V. Žulkus yra nustatęs, kad vikingų laikais baltų gyvenviečių sistema buvo struktūriuota: genties teritorija buvo dalijama į atskiras žemes (*terra, Land*), o šios į mažesnes teritorijas, pavadintas *Borgshunge*, *burchsukinghe*, *borgsokinge*, *borchsokinge*, *burcksuchung* arba *castellatura* (pilies apygardos), pastarosios susidarė iš nedidelų pilių ir kelių gyvenviečių, dažniausiai žemdirbių kaimų. *Burgsuchungen* ir *castellatura* yra minimi Kuršo, Žiemgalos ir Vidžemės XIII–XVI a. dokumentuose.²

Latvijos Žiemgalos istorinės geografijos klausimai yra plačiai analizuoti pradedant nuo XIX a. antrosios pusės. Tai salygojo pakankama, lyginant su Lietuvos Žiemgala, istorinių šaltinių medžiaga. Tik pastaruoju metu pradėti detaliau nagrinėti kai kurie pietinės Žiemgalos žemių lokaliacijos klausimai.³

Pasipildžius medžiagai galima naujai interpretuoti istorinės geografijos klausimus. Seniai diskutuojama, kam galėjo priklausyti Sidabrės pilis su aplinkinėmis teritorijomis – Žagarei⁴, Rytų Žiemgalos žemei – Upmalei⁵, ar ji buvo atskira žemė.⁶

Straipsnyje taikomas tarpdalykinis istorijos, archaeologijos, gamtos, etnografijos ir kalbotyros

AR BUVO ŽIEMGALIŲ SIDABRĖS ŽEMĖ?

Ernestas
Vasiliauskas

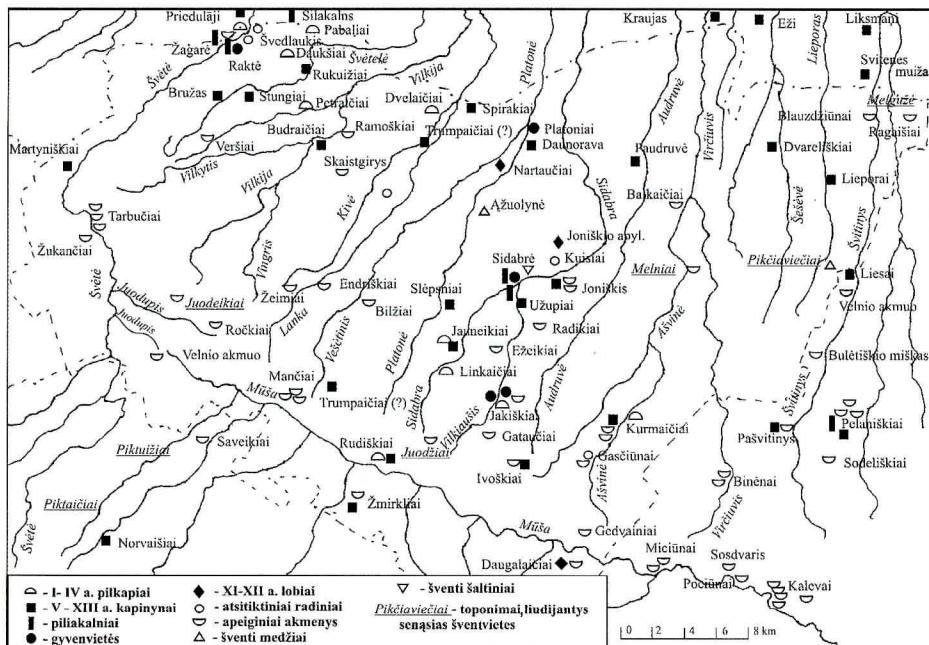
duomenų lyginamasis metodas. Buvusių žiemgalių riboms nustatyti yra kartografuojami XI–XIII a. archeologiniai paminklai.

Nauji duomenys rodo, jog Sidabrė nepriklausė nei Upmalei, nei Žagarei, o buvo atskira žemė.⁷ Kad ji nepriklausė Upmalei, netiesiogiai patvirtintų 1259 m. dokumentas, kuriame rašoma, kad Šiurpēs ir Guostagilio valsčiai (esantys į R nuo Sidabros) yra Žiemgalioje, o ne Upmalėje.⁸ Idomu, kad šiame akte – kaip ir kituose XIII a. dokumentuose – aiškiai išskiriama Žiemgala (taip kronikininkai vadina Vakarų Žiemgalą) ir Upmalė (taip kronikininkai vadina Rytų Žiemgalą).⁹

Istoriniai šaltiniai šiuo klausimu yra neiškalbingi. Juose (Livonijos Eiliuotojoje, Henriko Vartbergės kronikose) kalbama tik apie pilies (*Sidobren, Sydobren, Sydober, Sydobre*) paėmimą 1289–1290 m.¹⁰ Kad galėjo būti atskira Sidabros žemė liudija ir tokia aplinkybė: jei ji būtų priklausiusi vienai ar kitai žemei, tai ji turėjo pasiduoti kritus jos pagrindiniam politiniam centriui, – šiuo atveju Žagarei arba Mežuotnei, o ne toliau tęsti pasipriešinimą. Per visą XIII a. kryžiaus žygių Žiemgalio istoriją užkariaujant atskiras žemes yra fiksuojamas tik pagrindinės pilies užémimas, o apie kitų užémimą duomenų nėra. Net didelės Rytų Žiemgalos žemės užkariavimas 1219–1220 m. ir 1272 m. baigiasi pagrindinės pilies Mežuotnės užémimu, o apie kitų pilių užémimą duomenų nėra. Taigi remiantis tuo galima manyti buvus atskirą Sidabros žemę.

Kai kuriuos diskutuotinus aspektus šiuo klausimu padeda spręsti archeologiniai, XVI–XVIII a. istoriniai ir kalbotyros duomenys.

Kartografavus Joniškio r. XI–XIII a. archeologinius paminklus galima išskirti 3 paminklų koncentracijos grupes (1 pav.). Viena fiksuojama apie Žagarę, kur paminklai daugiausia koncentruojasi 10–15 km į R ir PV, keletas jų yra nutolę į R ir Š.¹¹ Kita paminklų koncentracija fiksuojama ties Sidabre – čia paminklai nutolę

PV-P-PR kryptimi 10–15 km, o į V ir R tik 5–7 km. Trečia fiksuo-jama rytinėje Joniškio r. dalyje¹² – šie paminklai turėtų būti skiri-riami Rytų Žiemgalos (Upmalės) Plonės žemei (minima 1254 m.).

Beveik negyvenama buvo didelės teritorijos į PV (tarp Joniškio, Šiaulių ir Akmenės r.) ir PR (tarp Joniškio ir Pakruojo r.) – Mū-šos aukštupio ir vidurupio baseino įdauba (2–4 pav.). Idomu tai, kad čia yra didelė dubeniutę ir kitų apeiginių akmenų kon-centracija¹³, kas, anot tyrinėtojo V. Žulkaus, liudija, jog šios teri- torijos buvo negyvenamos tarpgentinės dykros. Pasak moksli-ninko, kaip tik šiose vietose (už kalnų, už vandenų, upių aukš-tupiuose, miškuose) galėjo būti mirusiuju pasaulis. Čia dunkso-jo miškai, liulėjo pelkės, almėjo šaltiniai, davę pradžią daugeliui upių.¹⁴ Toks tarpgentinių dykrų apibūdinimas tinka ir nagrinė-jamai teritorijai. Jos ir dabar yra retai gyvenamos – pelkėtos,

1 pav.
III–XIII a.
archeologi-
nai
paminklai
Joniškio r.
E. Vasiliusko
brežimys

2 pav.
Daugelaičių
akmuo su
smailiadug-
niu
dubeniu.
E. Vasi-
liausko
nuotrauka
(2004 m.)

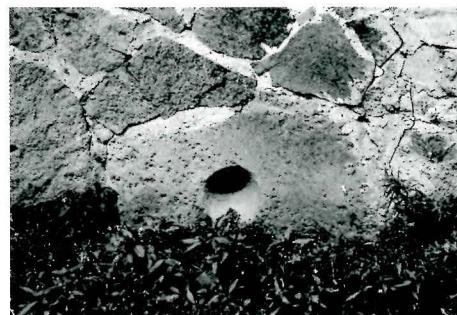
apaugusios dideliais miš-
kų masyvais. Tuo re-
miantis galima tiksliau
nustatyti tarpgentines
dykras ir lokalizuoti bu-
vusių teritorinių junginių
ribas.

Pasak tyrinėtojų, akme-
nys smailiadugniais du-
benimis datuojami XVI–XVII a.¹⁵ Jų datavimui ir kilmei nustaty-
ti reikia atskirų tyrinėjimų.

Sidabrės žemės ribas galima nustatyti pagal šiuos archeologi-
nius paminklus: Š – Joniškio kapinynas (VII–XI a.)¹⁶, Kuisiai (VIII–
XI a.) (?)¹⁷, Kalnelio (Sidabrės) archeologinių paminklų komplek-
sas (V–XIII a.); V–PV – Slėpsnių kapinynas (VIII–XIV a.)¹⁸, Jaunei-
kių kapinynas (V–XI a.)¹⁹, P – Rudiškių kapinynas (III–XIII a.)²⁰,
Trum-paičių kapinynas (?)²¹, Žmirkliai (VIII–XVI a.) (?)²², PR – Kur-
maičių archeologi-nių paminklų kompleksas (III–XIII a.)²³
(6 pav.).

Taigi šių vietų archeologiniai paminklai yra išsidėstę gilesniuo-
se upelių slėniuose – t. y. reljefas labiau raižytas lygumoje. Ta-
čiau paminklų beveik nė-
ra tose vietose, kur žem-
ės paviršius plokščias,

3 pav.
Gedvainių
akmuo su
smailiadug-
niu
dubeniu.
E. Vasi-
liausko
nuotrauka
(2004 m.)

upelių slėniai negilūs (pvz., Kivės, Virčiuvio,
Mūšos aukštupio basei-
nas ir kt.), žemas jų van-
dens debitas.

Tarp Žagarės²⁴ ir Sidabrės žemėlį V-ŠV negyvenama tarpgentinė dykra buvo apie 10–20 km plotio. Tarp šių žemėlį į ŠV nuo Kalnelio piliakalnio, yra Ažuolynės miškas, kuris, pagal kraštotoirininko J. Šliavo užrašytus duomenis, dar vadintas Šventuoju mišku. Tai rodo šios vietas sakralumą ir tikėtiną dykros vietą.²⁵

4 pav.
Juodžių
kaimo
akmuo su
smailiadug-
niu
dubeniu.
E. Vasiliusko
nuotrauka
(2004 m.)

Į Š nuo Sidabrės buvo palyginti plati negyvenama dykra, ējusi Š-P kryptimi. Ji minima Livonijos Eiliuotojoje kronikoje, kur rašoma, kad Sidabré skyré didelis miškų masyvas (tikriausiai turima omeny teritorija tarp Sidabrės ir Mintaujos (pilis pastatyta 1265 m.). Anot tyrinėtojo V. Klišano, minimi miškai buvo į Š nuo Sidabrės.²⁶ Sidabrės žemės P riba ėjo palei Mūšos upę.

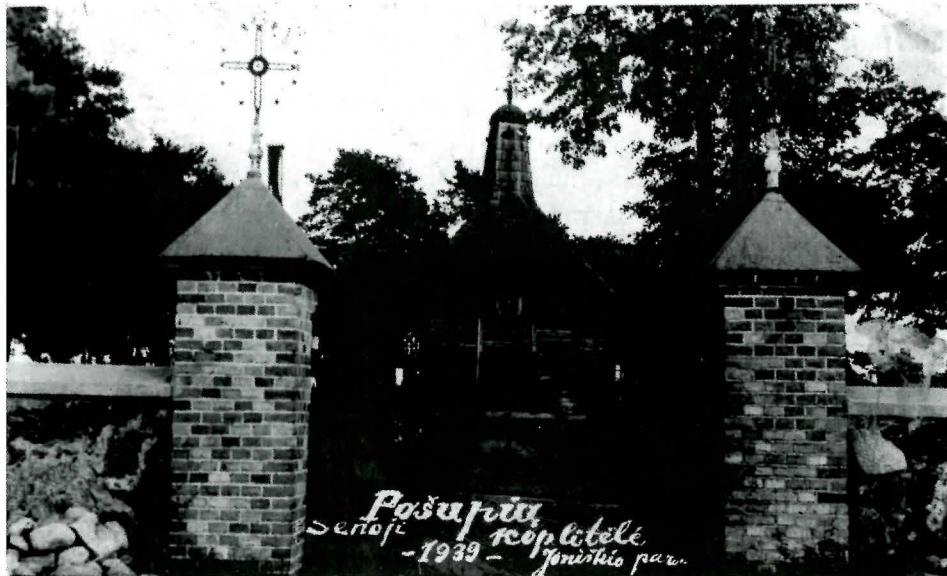
Lokalizuoti PV, P, R ir PR, Š žemės ribas padeda akmenų su smailiadugniais dubenimis paplitimas²⁷ (2–4 pav.), užfiksuoti kiti sakraliniai objektais (pvz., šventasis ažuolas Pikčiaviečių km.).²⁸ Sidabrės žemės Š, R, PR pakraščiuose galima lokalizuoti buvusius alkakalnius Milvydžiuose (?), Balkaičiuose, Pošupėse (?) (5 pav.), Kurmaičiuose, Ivoškiuose, Jakiškiuose. Čia ant kalvelių stovii XVIII–XIX a. (?)²⁹ statyti koplyčios, o prie kai kurių yra akmenys su smailiadugniais dubenimis (Balkaičiuose, Kurmaičiuose, Ivoškiuose, Jakiškiuose). Tokia krikščionybės platinimo praktika yra konstatuota ir kitose Lietuvos vietose.³⁰ Sidabrės žemės R ribą lokalizuoti, be minėtų faktų, padeda tokių sakralių toponimų – kaimų pavadinimų – paplitimas: *Raganinės*³¹, *Aš-*

vine³², Pilkšiaviečiai³³, Melniai, Melgužėle³⁴, o P – Juodžiai³⁵ Sidabros ir Vilkiaušio upelių ištakose.

Problemiška yra teritorija, buvusi i P-PV nuo Mūšos. Pasak tyrinėtojos B. Salatkienės, Gruzdžių seniūnijoje nėra daug archeologinių paminklų. Mūsų nagrinėjamu laikotarpiu, anot tyrinėtojos, ši teritorija buvo mišriai gyvenama žiemgalių ir žemaičių, tačiau daugiau, anot jos, pirmuji.³⁶ Kad žiemgališki paminklai buvo nutolę ir P-PR-PV, patvirtina ir dr. I. Vaškevičiūtės tyrinėjimai.³⁷ Pagal rašytinius šaltinius, i P nuo Sidabrės buvo Šiaulių žemė. Mūsų nuomone, tai buvo mišriai žiemgalių ir žemaičių gyvenama žemė, i kurią XII a. pabaigoje – XIII a. buvo ištrauktos žiemgalių gyvenamos teritorijos i P nuo Mūšos.

5 pav.
Pošupių
kopolyčia
1939 m.,
JIKM, inv.
Nr. GEK
9205,
f. 3607

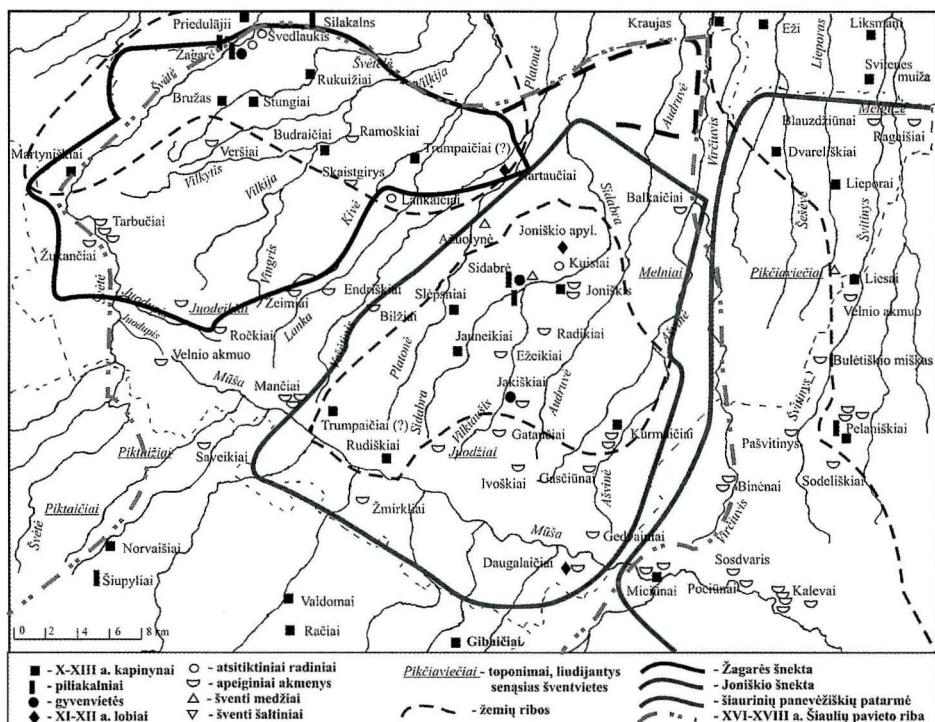
I R-PR-ŠR nuo Sidabrės buvo viena Upmalės (Rytų Žiemgalos) Plonės žemė.³⁸ Ją skyrė beveik negyvenama tarpgentinė dykra – Mūšos vidurupio pelkėta įdauba: R-ŠR dykra buvo 10–15 km

pločio, o PR – net 20–30 km pločio. Čia, pasak tyrinėtojos V. Ramanauskaitės-Ostašenkovienės, XI–XIII a. datuojami radiniai yra rasti tik Miciūnuose (kairiajame Mūšos krante), o toliau į PR XIII a. datuojami radiniai rasti tik Šukionių, Stačiūnų ir Vébarių kapinynuose (Kruojos baseinas).³⁹

Remiantis archeologinių paminklų paplitimu, galima teigti, kad Virčiuvio upė buvo seniausia skiriamoji riba tarp Rytų ir Vakarų Žiemgalos – ja éjo plati tarpgentinė dykra (6 pav.). Idomu ir tai, kad ji buvo skiriamoji administracinė riba ir XVI–XVIII a. (apie tai plačiau rašoma toliau). Virčiuvio slénis yra lékštas, anot užfiksuotų kraštotyrinių duomenų, labai išsiliedavęs (net ir aukštupys) pavasariais arba smarkiau palijus.⁴⁰ Tai rodo, kad ši vieta netiko gyventi prieistoriniai laikais, o šios žemės pradėtos apgyvendinti tik XVI–XVIII a.

Sprendžiant ši diskutuotiną klausimą yra svarbūs kalbininkų tyrinėjimai. Idomu, kad šios teritorijos sutampa su aukštaičių šnekta ribomis. Anot tyrinėtojos J. Švambarytės, Joniškio rajone išskiriamos 3 šnekotos – Žagarės, Joniškio ir Kriukų. Žagarės šnekotos arealas Š sutampa su Latvijos siena, V – maždaug su Akmenės, P – su Šiaulių rajonų administraciniems ribomis. Didesni Žagarės šnekotos punktai, be Žagarės miestelio: Daukšiai, Daunorava, Gaižaičiai, Skaistgirys, Stungiai. Anot J. Švambarytės, ši šnekta turėjo ribotis su Kriukų šnekta, bet kol kas tiksliai jų susikirtimo riba nenustatyta. Joniškio šnekta apima Joniškio miestą ir maždaug 15–20 m spindulio plotą apie ši miestą į P Šiaulių link. Be Joniškio miesto, kiti didžiausi šios šnekotos punktai: Bariūnai, Gasčiūnai, Gataučiai, Linkaičiai, Rudiškiai, Stupurai, Ziniūnai. Š riba eitų per Balkaičius, Šarkius, Tautginius, V – Žadainius, Buivydžius, Kyburius, Jankūnus, Vaišnorus, R – Minidaugius, Pošupes, Kepalius, Médginus. P riba sutampa su administracine Šiaulių r. riba. Tieki Žagarės, tieki Joniškio šnekotos yra

6 pav.
Žiemgalių
žemės
Joniškio r.
teritorijoje
XII–XIII a.
E. Vasiliusko
brėžinys

skiriamos vakarų aukštaičių šiauliškių patarme. Toliau į R prasideda Kriukų šnekta, kuri apėmė ir nemažą Pakruojo rajono dalį. Ji skiriamas rytų aukštaičių šiaurės panevėžiškių patarme.⁴¹ Teritorijoje į PR (Lygumų seniūnijoje) yra šnekama šiaurės panevėžiškių lygumiškių šnekta⁴² (žr. 6 pav.).

Šie sutapimai leistų manyti, kad šnekto teritorijų sutapimas su buvusių junginių teritorijomis kalba apie gyvensenos tėstinumą. Tradicijų tėstinumą liudija kai kurie kalbotyros duomenys. Įdomūs kraštotoyrininko J. Šliavo ir kalbininkų A. Jonaitytės, Z. Zinkevičiaus, J. Pabréžos atliki tyrinėjimai. Anot jų, Žagarės (ypač Skaistgirio apylinkėse) šnektoje fiksuojama konsonantiz-

mo ypatybė – vadinamas šlekiavimas. Jo centru yra laikomas Skaistgirys. Šlekiavimas tai priebalsių *s* ir *š*, *z* ir *ž*, *c* ir *č*, *dz* ir *dž* maišymas, nedėsningas vartojimas. 1975 m. ekspedicijos metu keliuose Žagarės apylinkės kaimuose (Veršiai, Žiūriai, Stungiai, Daukšiai) nustatyta, kad priebalsiai *s' l š*, *z' l ž*, *c' l č*, *dz l dž*, *s' l š*, *c' l č*, *dz' l dž* yra nemaišomi, o suliejami į vieną tarpinį garsą. Anot tyrinėtojų J. Šliavo, Z. Zinkevičiaus, šie tarpiniai garsai yra pavydėti iš žiemgalių kalbos. Šią ypatybę Žagarės snektos atstovai išlaikė iki šių dienų, o Žeimelio-Linkuvos (tikriausiai ir Skaistgirio) snektų atstovai, ją prarasdami, vienuose žodžiuose nedėsningai išlaikė *s*, *z*, o kituose – *š*, *ž*. Tai, anot J. Šliavo, patvirtintų ir kai kurių vietovardžių užfiksuotos formos: Ziniūnai (Joniškio sen.) XVIII a. dokumente užrašytas Žiniūnai, o Zyliai (Žeimelio sen.) – Žiliai ir kt.⁴³

Šiaurės panevėžiškių patarmeje (iš jų Čeina ir Kriukai), anot Z. Zinkevičiaus, taip pat yra pastebima kai kurių žiemgalių kalbos reliktų. Tai Latvijos Žiemgalos regionui būdinga anaptiksė, kuri yra užfiksuota Žeimelio apylinkėse, bei kirčio atitraukimas į piramą skiemeni, ypač dabartinių „pantininkų“ plote, kas liudija žiemgalių substrato poveikį šioms aukštaičių tarmių grupėms.⁴⁴

Diskutuojant šiuo klausimu yra svarbu remtis vėlyvais – XVI–XVIII a. istoriniais duomenimis. Šiuo laikotarpiu Joniškio kraštas priklausė tuometiniam Šiaulių pavietui. Pagal XVIII a. raštinius šaltinius, V Šiaulių pavieto riba nuo Naujosios Žagarės į Pėjo palei Švėtės upę (Senoji Žagarė priklausė Beržėnų valsčiui) pro Minčaičius, Dilbinus, Tarbučius, Gaudikius iki jos ištakų ties Šakyna (priklause Beržėnų valsčiui), pro Mikaičius, Kiauklius, Piktuižius, Norvaišius, Šiupylius, Mažeikius toliau į P. R riba ējo nuo Virčiuvio ištakų ir palei jo dešinįjį krantą (pro Gedminus, Mikniūnus, Rimdžiūnus, Kivylius, Giminėnus, Melnius, Panvirčiuvę (priklause Šiaulių pavietui), Vaišnorius, Drąsutaičius ir

Girminius (skiriami Šiaulių pavieto Žagarės traktui) iš Š iki pat Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystės sienos. Virčiuvio upelis laikomas seniausia Šiaulių pavieto ir Upytės (nuo 1843 m. Panevėžio apskritis) pavieto riba, kuri nepakitusi išliko ir XIX a.⁴⁵ Tačiau, kaip rodo pateiktai tyrinėjimai, ši upė buvo skiriamoji riba jau prieistoriniais laikais. Taigi galima kalbėti apie tradicijų tęstinumą – Virčiuvis ne tik skyrė Sidabré nuo Upmalės XII–XIII a., bet ir buvo seniausia riba tarp Vakarų ir Rytų Žiemgalos.

Įdomu, kad XVIII a. Žagarės trakto R riba⁴⁶ sutampa su spėjama Žagarės šnekto rytine riba⁴⁷, apie kitų trakų ribas kol kas tyrinėjimų nėra. Ateityje detaliau reikia patyrinėti Šiaulių pavieto trakų, buvusių nagrinėjamoje teritorijoje, ribas.

Taip pat įdomu pažymeti, kad Šiaulių pavieto V riba vedama Švétės upę, kuri, anot tyrinėtojo R. Jarockio, jau nuo XIII a. atliko skiriamąją funkciją ir buvo pagrindinė ašis, palei kurią formavosi urbanizuotas vietas kraštovaizdis XV–XVII a.⁴⁸ Šis klaušimas reikalauja tolesnių tyrinėjimų.

Anot kalbininkų, atskiros tarmės susiformavo veikiamos tam tikrų istorinių veiksnių. Feodalizmo laikotarpiu, kraštui labiau susiskaldžius, buvo palanki dirva kalbinei diferenciacijai, nes atskiriems feodalams priklausiusių plotų gyventojai mažai bendraudavo.⁴⁹ Tikriausiai tam tikrą įtaką, kaip rodo kartografiniai tyrimai, turejo ir gamtiniai veiksnių bei seniau vykę istoriniai procesai.

Tarmių ribų sutapimą su buvusiomis žiemgalių žemėmis yra pastebėjęs ir J. Šliavas.⁵⁰

Baigiamosios pastabos

Lyginamuoju archeologijos, istorijos, kalbotyros, gamtos mokslo metodu atlikti tyrimai leidžia teigt, kad XI–XIII a. buvo atskira pietinių žiemgalių žemė Sidabré.

Vadinasi, galima teigt, kad XII–XIII a. žemų ribos sutampa su XVI–XIX a. administracinių junginių bei su XX a. užfiksuotų patarmių ir šnektų ribomis. Taigi Joniškio šnektą galima sieti su istorine žiemgalių Sidabrės žeme, Žagarės šnektą – su Žagarės žeme, o Kriukų šnektą ir vėlesnį Upytės pavietą – iš dalies su Plonės žeme.

Taip pat galima teigt, kad dabartinės Joniškio krašto šnekta, o ir vėlesni Šiaulių ekonomijos šiauriniai traktai yra susiformavę kai kurių XII–XIII a. žiemgalių administracinių vienetų pagrindu.

Įdomu tai, kad vėliau Kurše, kaip ir Žemaitijoje, dvarai ir parapijų centrali atsirado buvusių didžiausios ar vidutinės reikšmės prieistorinių centrų aplinkoje.⁵¹ Tai galima taikyti ir Sidabrei, nes Joniškyje vėliau – XVI a. pradžioje – kūrėsi parapijos centras bei dvaras, kas liudija buvusio valdžios centro tēstinumą nuo prieistorinių laikų į viduramžius.⁵²

Detalus XII–XIII a. baltų žemų kartografiavimas ne tik suteikia duomenų apie buvusių teritorinių junginių ribas bei jų dydžius, bet ir padeda nagrinėti kai kuriuos socialinės archeologijos klausimus – gentinės teritorinės bendruomenės dydį, jos vidinę organizaciją ir panašiai.

Santrumpos

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

JIKM – Joniškio istorijos ir kultūros muziejus

LA – Lietuvos archeologija

MADA – Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, serija A

ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus

Išnašos

- ¹ Vasiliauskas E. Nauji duomenys apie Kalnelio (Sidabrės) piliakalnius. *Voruta*, 14, 2000 07 20, p. 4–5; Vasiliauskas E. Jaunākie pētījumi Sidabrenes (Kalnjeles) arheoloģiskajos pemineklės, Pētījumi zemgaļu senatnē. *Latvijas vēstures muzeja raksti*, 10. Riga, 2004, p. 103–108.
- ² Žukauskas V. Kuršių kaimai XI–XV a. LA, t. 18. Vilnius, 1999, p. 135–136.
- ³ Zemgalī senatnē / Žiemgaliai senovėje. Riga, 2003, p. 83–90; Jarockis R. Some aspects of urban development of two manor-boroughs in Žagarė in the 13th – 16th centuries. LA, t. 21. Vilnius, 2001, p. 359, 363; Vasiliauskas E. Jaunākie pētījumi Sidabrenes... p. 115–120.
- ⁴ Šliavas J. Kai kurios pastabos žiemgalių klausimu. *Kraštotyra*. Vilnius, 1967, p. 55–56; Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*, t. I. *Lietuvių kalbos kilmė*. Vilnius, 1984, p. 355.
- ⁵ Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volkstumes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. St. Petersburg, 1892, p. 145, kart. III; Mugurēvičs Ē. Novadu veidošanās un to robežas Latvijas teritorijā (12. gs. – 16. gs. vidus). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Riga, 1999, p. 67, 8 pav.
- ⁶ Zemgalī senatnē... p. 88.
- ⁷ Vasiliauskas E. Jaunākie pētījumi Sidabrenes... p. 115–120.
- ⁸ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Begründet von F. G. Bunge, forgesetzt von H. Hildebrand. Bd III, Nr. CCCXXXVIII. Riga, 1881.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Livländische Reimchronik / Aitkanu hronika. Riga, 1998, eil. 11210–11312, 11428–11459, 11457–11606; Henrikas Latvis, Hermanas Vartbergė. *Livonijos kronikos*. Vilnius, 1991, p. 174.
- ¹¹ Šiai grupei reikia skirti Trumpaičių (V–XIII a.) kaime tarpukariu surinktus radinius. Joniškio r. yra 2 kaimai su Trumpaičių pavadinimu, todėl ankstyneje publikacijoje netiksliai buvo nurodyta jo lokalizacija (žr. Vasiliauskas E. Jaunākie pētījumi Sidabrenes... p. 79).
- ¹² Vasiliauskas E. Kada apsigyveno žmonės Joniškio rajone? *Sidabré (Joniškis)*, 111, 2001 10 30, p. 3.
- ¹³ Matulis R. *Istoriniai akmenys*. Vilnius, 1990, p. 51; Vasiliauskas E. Jaunākie pētījumi Sidabrenes... p. 116.

- ¹⁴ Žulkus V. Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje. *Vakarų baltų archeologija ir istorija*. Klaipėda, 1989, p. 111, 1 pav.; Idem. Mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje (archeologijos duomenimis). *Žemaičių praeitis*, t. 2. Vilnius, 1993, p. 30.
- ¹⁵ Vaitkevičius V. *Alkai. Baltų šventviečių studija*. Vilnius, 2003, p. 108–113, 189.
- ¹⁶ Šapaitė A. Vidurinio geležies amžiaus kapas Joniškyje. *ATL 1994 ir 1995 metais*. Vilnius, 1996, p. 122–124; Aleliūnas G. Žvalgomieji tyrinėjimai Joniškyje 1996–1997 metais. *ATL 1996 ir 1997 metais*. Vilnius, 1998, p. 365; Vasiliauskas E. Archeologijos žvalgomieji tyrinėjimai Joniškio mieste. *ATL 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 226.
- ¹⁷ Archeologinio paminklo šioje vietoje nėra rasta, tačiau muziejuje yra saugomas karklo lapo formos ietigalis, rastas šioje vietovėje. Ietigalis XX a. buvo perdirbtas į peilių – mechaniniu būdu nudilinti ašmenys, įmova perpjauta, joje išstatytas medinis kotas bei įkalta vinis. Radinys yra saugomas JIKM, GEK, Nr. 10179.
- ¹⁸ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, t. III. Vilnius, 1977, p. 105.
- ¹⁹ Vaškevičiūtė I. Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (1. Laidosena. Darbo įrankiai). *MADA*, 2(91), 1985, p. 48–57; Idem. Jauneikių... (2. Ginklai). *MADA*, 2(95), 1986, p. 48–57; Idem. Jauneikių... (3. Galvos ir kaklo papuošalai). *MADA*, 1(98), 1987, p. 20–30; Idem. Jauneikių... (4. Krūtinės papuošalai). *MADA*, 2(99), 1987, p. 25–38; Idem. Jauneikių... (5. Rankų papuošalai, kiti radiniai). *MADA*, 4(101), 1987, p. 71–81.
- ²⁰ Ramanauskaitė-Ostašenkovienė V. Rudžiškių senkapio radiniai. *Žiemgala*, 2, 2002, p. 3–9.
- ²¹ Šio paminklo lokalizaciją sunkina tai, kad Joniškio r. yra 2 kaimai šiuo pavadinimu. Labiausiai tikėtina, kad šis kaimas yra į ŠR nuo Skaistgirio. Radiniai saugomi ŠAM GEK 1511, 65848, A 402.
- ²² Nors literatūroje yra nurodoma (žr. *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*. Vilnius, 1973, p. 114), kad jis datuojamas VIII–XVI a., tačiau iki šiol neaišku, kokiamame muziejuje yra saugomi radiniai, o JIKM yra saugomi tik XVI–XVII a. datuojami radiniai.
- ²³ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, t. III.. p. 64; Tebelškis P. Linksmėnų (Kurmaičių) kapinyno tyrinėjimai 1998 m. *ATL 1998 ir 1999 metais*. Vilnius, 2000, p. 290; Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius, 1986, p. 104; *Lietuvos archeologijos bruožai*. Vilnius, 1961, 137 pav., p. 533, 540, 542, 552, 555; *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, t. IV. Vilnius, 1978, p. 22, 24, 25, 27, 39, 41, 54, 60, 65, 71, 78, 81, 83, 85, 87, 92, 94, 95, 100, 103, 115, 124; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX–XIII a. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.* Vilnius, 1972, p. 251; Vasiliauskas E. XII–XIII a. žiemgalių laidojimai. *LA*, t. 21... p. 345; Idem. XII–XIII a. zoomorfiniai pakabučiai Žiemgalos teritorijoje. *Lituaniistica*, 2(54), 2003, p. 38, 51; Beganskaitė R., Gleiznienė G. Pasidabruotų dirbinių gamybos technologijos Lietuvoje viduriniame geležies amžiuje (V–VI a.). Pasidabruotų kryžinių smeigtukų iš Linksmėnų (Kurmaičių) konserveravimas. *Muziejinių vertybų restauravimas ir saugojimas*. Vilnius, 2000, p. 23–30, 85.

- ²⁴ Žagarės ir Silenės žeminių ribos yra pateikiamos schematiškai – tai kito darbo uždavinys.
- ²⁵ Šliavas J. Šventos Brigitos kalnas. *Sidabré (Joniškis)*, 1998 12 26, p. 3.
- ²⁶ Klišāns V. Neapdzīvotas un mazapdzīvotas zemes Zemgalē un tai piegulošajās teritorijās 13. gs. *Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga, 1993, p. 10.
- ²⁷ Matulis R. *Istoriniai akmenys...* p. 60–64; Vasiliauskas E. Jaunakie pētījumi Sidabrenes... p. 116, žr. 79 išn. Papildomai 2003 m. aptiktas naujas akmuo su smailiadugniu dubeniu Gasčiūnų kaime, 2004 m. JIKM organizuotoje kraštotyros ekspedicijoje „Medžiagos apie kalvystē rinkimas ir populiarinimas Joniškio krašte“ – Juodžiuose, Gataučiuose, Gedvainiuose, Daugelaičiuose; archeologinių tyrinėjimų metu Joniškio m., Žemaičių g. Nr. 9 (žr. Osipova I. Specialisto išvada: Joniškyje rasti ypatingi pagonių kultui naudoti dubeniuotieji akmenys. *Sidabré (Joniškis r.)*, 8, 2005 01 29, p. 7). Dar vienas iki šiol nežinomas akmuo smailiadugniu dubeniu yra Šiaulių mieste (jis atvežtas iš Melnių km.). Žodinė dr. V. Vaitkevičiaus informacija. Autorius dėkoja už suteiktą informaciją.
- ²⁸ Šliavas J. Šventasis qžuolas. *Sidabré (Joniškis)*, 1998 11 24, p. 3.
- ²⁹ Yra žinoma tiksliai tik Kurmaičių koplyčios pastatymo data – 1843 m., o altorius padarytas 1799 m. Kitų koplyčių tikslės data nėra žinoma.
- ³⁰ Vasiliauskas E. Atsitiktinumas ar dėsningumas. *Voruta*, 22, 2004 11 27, p. 9.
- ³¹ Jie paplitę tik Rytų Žiemgaloje – riba sutampa su Plonės žemės ribomis. V jų riba eina Audruve (kairysis Virčiuvio intakas). Žr.: Vaitkevičius V. *Alkai...* p. 166–168, 27 žem.); dr. V. Vaitkevičiaus informacija.
- ³² Pvz., žemaičių kraštus – Jaunodayų ir Kaltinėnus nuo Kražių žemės skyre Ašvijos upė ir Šventojoj giria (žr. Žulkus V. Mirusuju... p. 30).
- ³³ Šliavas J. Šventasis qžuolas... p. 3.
- ³⁴ Šliavas J. Dėl vietovardžių Melgužė, Melgužėlė. *Sidabré (Joniškis)*, 1999 03 16, p. 3.
- ³⁵ Pavyzdžiu, Kuršių Méguvą ir Duvzarę skyrė Juodupis (Žulkus V. Tarpgentinės dykros... p. 110–111, 1 pav.; Idem. Mirusuju... p. 30).
- ³⁶ Salatkienė B. Gruzdžių seniūnijos archeologijos paminklai. *Gruzdžiai*. Vilnius, 1999, p. 39.
- ³⁷ Vaškevičiutė I. Pietinės Žiemgalos ribos. *Žiemgala*, 1, 1999, p. 2–7.
- ³⁸ Plonės žemės ribos pateikiamos schematiškai – tai kito darbo uždavinys.
- ³⁹ Ramanauskaitė-Ostašenkovienė R. Archeologijos paminklai. *Lygumai. Stačiūnai*. Vilnius, 2001, p. 53–56; Vasiliauskas E. XII–XIII a. žiemgaliu... p. 348.
- ⁴⁰ Mačiulis J. *Kivylių*. Vilnius, 1996, p. 19.
- ⁴¹ *Joniškio šnekų pratimai ir tekstai*. Ats. red. J. Švambarytė. Šiauliai, 2001, p. 13–14.
- ⁴² Garšva K. Lygumų šnekta. *Lygumai. Stačiūnai*. Vilnius, 2001, p. 571, 574.
- ⁴³ Pabréža J. Žagarės šnektofonetinės ypatybės. *Žagarė*. Vilnius, 1998, p. 781–787; Šliavas J. Dėl kai kurių žiemgalių kalbos ypatybių. *Žagarė*. Vilnius, 1998, p. 787–790; Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija. Iki pirmųjų raštų*, t. II. Vilnius, 1987, p. 260.
- ⁴⁴ Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*, t. I... p. 357; Idem. *Lietuvių kalbos istorija*, t. II... p. 260; Idem. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius, 1994, p. 63.

- ⁴⁵ Błaszczyk G. Powiat Szawelski w XVII–XVIII wieku (ze studiów nad po-działami administracyjno-terytorialnymi Żmudzi). *Acta Baltica-Slavica*, t. XIX, 1990, s. 163–177.
- ⁴⁶ Błaszczyk G. Powiat Szawelski... s. 177.
- ⁴⁷ Joniškio šnekltų... p. 13.
- ⁴⁸ Jarockis R. *Some aspects of...* p. 359, 363.
- ⁴⁹ Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos dialektologija...* p. 15.
- ⁵⁰ Šliavas J. *Žiemgalių pēdsakais*. Vilnius, 1996, p. 86.
- ⁵¹ Žulkus V. Kuršių... p. 146.
- ⁵² Jarockis R. Lietuviškosios Žiemgalos dailies apgyvendinimo raida XIII–XVI amžiuje. *LA*, t. 24. Vilnius, 2003, p. 12–13.

Did Sidabrė land of the Semigallians exist?

Ernestas Vasiliauskas

Summary

In 1289-1290 the written sources refer to the Sidabrė Castle of the Semigallians located 3 km North-West from present-day Joniškis town. The long discussion has been going on the issue whether the Sidabrė Castle belonged to Žagarė or Upmalė lands or whether there was an independent land of Sidabrė.

The paper employs an interdisciplinary method making use of the data provided by historical, archaeological, natural, ethnographic and linguistic sciences. The archaeological monuments of the 11-13th centuries are mapped for establishing the population boundaries of the former Semigallians.

The recent research carried out on the archaeological (according to the concentration of monuments) and linguistic (boundaries of the sub-dialects recorded in the 20th century) data as well as the history of the 13th and 14-18th centuries show that an independent land of Sidabrė existed. The land of Sidabrė was separated from other lands by wider or narrower intertribal wilderness.

The Virčiuvis river was not only the oldest dividing eastern line of Sidabrė land, but also the oldest line between Eastern and Western Semigallia. The river served as a boundary even later in the 16-18th centuries: it divided Uptyé and Šiauliai regional districts (powiat). It is interesting to note that the former administrative boundaries coincide with the boundaries of the sub-dialects recorded in the 20th century. It allows to assume that the formation of sub-dialects was greatly influenced by the old administrative units, and it proves the continuity of the pattern of life in the 14-16th centuries.

The detailed mapping of the areas inhabited by the Baltic tribes of the 12-13th centuries provides data not only about the boundaries and size of the former territorial units, but also assists in exploring certain issues of social archaeology – size, internal organisation and other characteristics of a tribal community occupying a certain area.